

מלכות חזקיהו בירושלים (א) / מבט כולל (חלק ב)

הלוא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה. לכן בגללכם ציון
שדה תחרש וירושלם עיני תהיה והר הבית לבמות יער(מיכה ג, ט-יב).¹

על הזמן שבו ניבא מיכה דברים אלו מעיד המקרא עצמו:

ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם
לאמר. מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך
יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר פה אמר ה'
צב-אות ציון שדה תחרש וירושלם עיני תהיה והר
הבית לבמות יער. והמת המתהו חזקיהו מלך יהודה
וכל יהודה הלא ירא את ה' ויחל את פני ה' וינחם ה'
אל הרעה אשר דבר עליהם (ירמיהו כ"ו, יז-ט).

המשותף לשתי הנבואות הוא תיאור השחיתות המוסרית
וההתפוררות הרוחנית והחברתית של כל זרועות השלטון –
שרים וראשים, כוהנים ונביאים – שהמכנה המשותף לכולם
הוא חוסר צדק ועיוות משפט.²

ב. שבנא אשר על הבית

אחד הגורמים המשמעותיים להידרדרות מוסרית זו היו, ככל
הנראה, התנהגותו והשפעתו של שבנא אשר על הבית,
שישעיהו מתנבא עליו נבואה קשה בחלקו השני (פס' טו-כח) של
משא גיא חזיון (ישעיהו כ"ב). התואר "אשר על הבית" היה
כנראה אחד התפקידים הרמים בממלכה (אולי מעין ראש
ממשלה הכפוף למלך), ואכן, הנביא (שם, טז) מתאר את שבנא
כמי שמכין לעצמו עוד בחייו קבר מפואר.³ במה חטא שבנא?

חז"ל (סנהדרין כו ע"א) הבינו כי הוא ביקש לשתף פעולה עם
אשור ולמסור את העיר ביד סנחריב. ברם, בחלקו הראשון של
אותו משא (פס' א-ד) מתאר הנביא באופן תמציתי אך חריף את
ההשחתה המוסרית והנורמטיבית ששררה באותה עת בעיר,
המוצגת כעיר נהנתנית – "תשאות מלאה, קריה עליוזה" (שם, ב).

1 אמנם "אין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד" (סנהדרין פט ע"א), ובכל זאת יש מקום לדון מדוע מיכה מדבר (לראשונה בתולדות העיר) על חורבן העיר המקדש ואילו ישעיהו אינו מזכיר אפשרות שכזו: האם זהו רק הבדל סגנוני? או שמא הדברים נאמרו בפרקי זמן שונים ובמציאות שונה? ואכמ"ל.

2 בשנת תשס"ה (שיעור 6) דנו בהרחבה בזיקתה המהותית של ירושלים לצדק ובהיותו תנאי לקיומה.

3 בספרו מצבות קדומות בנחל קדרון, מוסד ביאליק, ירושלים, 1954, מציע פרופ' אביגד לזהות את קבר שבנא עם קבר מונוליתי מפואר בכפר השילוח, שבחזיתו כתובת מונומנטלית המזכירה אדם ששמו מסתיים באותיות "...יהו אשר על הבית" (הקטע שלפני כן שבור). לפי הצעתו, שמו המקורי של שבנא היה שבניהו, ושבנא הוא שם חלופי (חילוף מעין זה מצוינו בשמות נוספים, ראה למשל חילופי השמות עובדיה-עבדא (דה"א ט', טז - נחמיה ל"א, יז), זכר-זכריה (דה"א ח', לא - שם ט', לז). זוהי כמובן סברה בלבד, וייתכן שנקבר במקום אדם אחר שנשא בתואר זה.

שיעור זה ממשיך בסקירת המאורעות העיקריים בימי חזקיהו שבה החילונו בשיעור הקודם.

א. המצב הרוחני בירושלים

נראה כי בעוד חזקיהו עסוק במדיניות החוץ – ארגון הברית עם מצרים, בבל ויתר המדינות השותפות – מוזנח התיקון החברתי והרוחני הפנימי בירושלים, מה שמוביל להתפוררות הנורמות המוסריות של השלטון. נתאר תחילה את העובדות כפי שהן מובאות בנביאים, ואז נבחן את הגורמים למציאות זו.

רבים מן המפרשים מתארכים את הנבואה המפורסמת בפרק א' של ספר ישעיהו לימי חזקיהו. וכך נאמר שם:

איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק לין
בה ועתה מרצחים. כספך היה לסיגים סבאך מהול
במים. שררך סוררים וחברי נגבים כלו אהב שחד ורדף
שלמנים ותום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא
אליהם... ואשיבה ידי עליך ואצרך כבר סיגיד ואסירה
כל בדיליך. ואשיבה שפטך כבראשנה ועצידך כבתחלה
אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה. ציון במשפט
תפדה ושביה בצדקה (ישעיהו א', כא-כז).

גם בפסוקים שלפני כן מדמה הנביא את הנותרים בירושלים לקציני סדום ולעם עמורה ומתארם כמי שנושאים בתפילה ידיים מלאות דם:

שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם
עמרה. למה לי רב זבחיכם יאמר ה' שבעת עלות
אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא
הפצתי. כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס
חצרי. לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא
לי חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה.
חדשיכם ומועדיכם שגאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי
נשא. ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו
תפלה אינני שמע ידכם דמים מלאו.
רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע.
למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו ותום ירבו
אלמנה (שם, טו-יז).

הנביא מיכה מתאר גם הוא מצב רוחני קשה בירושלים:

שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל
המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו. בנה ציון
בדמים וירושלם בעולה. ראשיה בשחד ישפטו ולהניה
במחיר יורו ונביאייה בכסף יקסמו ועל ה' ישענו לאמר

אֶת דְּלֹתוֹת הַיֵּכָל ה' וְאֶת הָאֲמֹנוֹת אֲשֶׁר צִפָּה חֲזָקִיָּה
מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר
(מל"ב י"ח, יד-טז).

סנחריב פולש ליהודה – וחזקיהו, מיוזמי ומובילי הברית כנגד
אשור, 'מתקפל', מודה שחטא ומקבל עליו לשלם את המס
הכבד מאוצרות בית ה'!

אולי יותר מכול ממחיש פס' טז את השינוי העצום שחל אצל
חזקיהו: בתחילת מלכותו, על רקע מעשיו של אחז, ציפה
חזקיהו את דלתות היכל ה' ואת האומנות; עתה, עם בוא
סנחריב, הוא שב ומקצץ אותם כדי לתתם למלך אשור. וכבר
שמעתי מפיו של מו"ר הרב יואל בן נון דיוק בכתוב זה, שעל
ציפוי הדלתות והאומנות נקרא חזקיהו "מלך יהודה", ואילו
בקצצו אותם הוא קרוי חזקיה סתם. ממש כאביו אחז בשעתו,
מקצץ חזקיהו בפארו של בית ה' ומשלם ממנו את המס למלך
אשור, בלא כל התייעצות עם הנביא ישעיהו.

הווה אומר: לא זו בלבד שחזקיהו זונח את התפקיד שיעד לו
הנביא, להכין את הממלכה ולסעדה במשפט ובצדקה (ישעיהו ט'
ו), לטובת התמקדות במדיניות חוץ – גם המדיניות שהוא
מנהל אינה מונעת משיקולים רוחניים.

ה. משלחת רבשקה בירושלים

1. זיהוי תעלת הברכה העליונה⁴

לאחר כיבוש ערי יהודה שולח סנחריב משלחת לירושלים:

וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת תַּרְתָּן וְאֶת רַב סָרִיס וְאֶת רַב
שָׁקָה מִן לְכִישׁ אֶל הַמֶּלֶךְ חֲזָקִיָּהוּ בְּחֵיל כְּבֹד יְרוּשָׁלַם
וַיַּעֲלוּ וַיָּבֵאוּ יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֵאוּ וַיַּעֲמְדוּ בַתְּעֵלַת
הַבְּרָכָה הָעֲלִיּוֹנָה אֲשֶׁר בְּמִסְלַת שְׂדֵה כּוֹבֵס
(מל"ב י"ח, יז).

מקובל לזהות את תעלת הברכה העליונה אשר במסילת שדה
כובס בחלקה הצפוני של העיר, אלא שנחלקו הדעות היכן:
האם בצד המזרחי, בוואדי היורד מאזור שער הפרחים לכיוון
שער האריות, שם נמצאו ברכה ותעלה מימי בית ראשון; או
שמה בצד המערבי – בנחל היורד משער שכס דרומה, לכיוון
הר הבית ועיר דוד, אשר כונה בימי בית שני טוֹרְפָאוֹן (גיא
עושי הגבינה), ובו מנהרת מים הנכנסת לצפון הר המוריה שיש
המתארכים אותה לימי הבית הראשון.

המונח בְּרָכָה עליונה – שמשמע ממנו כי יש גם ברכה תחתונה
– מתאים אולי יותר לזיהוי המערבי, שכן בדרום ערוץ
הטוֹרְפָאוֹן, בקצה הדרומי של עיר דוד, אכן מצויה בְּרָכָה, היא
ברכת אל חמרא, הקרויה גם ברכת המלך או "ברכת השלח לגן
המלך" (נחמיה ג', טו).

המצדדים בזיהוי המזרחי מתבססים על המונח מסילת שדה
כובס, שכן יוספוס פלביוס מזהה באזור זה – באזור הצפוני-
מזרחי של העיר, סמוך לחומה השלישית, מצפון למוזיאון
רוקפלר של היום – מקום בשם מצבת הכובס.⁵

4 ראה [מפה](#) מצורפת.

5 מלחמות היהודים ספר ה פרק ד סעיף ב. הסוגיה קשורה גם למיקום
"מחנה האשורים" שמזכיר פלביוס בכמה מקומות, ולא נרחיב בכך כאן. דן
בהט תומך בזיהוי המזרחי באזור ברכת בית חסדא (מנזר סנטה אנה,

רוב החלק הראשון של המשא (שם, ג-יא) מתאר את המלחמה
הקרבה עם אשור ואת ההכנות לה, אך בסיומו נאמר:

וַיִּקְרָא אֶ-דְּנִי א-לֵהִים צָב-אוֹת בְּיוֹם הַהוּא לְבָכִי
וּלְמִסְפַּד וּלְקִרְחָה וּלְחָגֵר שָׁק. וְהָנָה שֵׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה הָרַג
בְּקֶר וְשָׁחַט צֶאֱן אֶכֶל בְּשָׂר וְשִׁתוֹת יֵין אֶכֹּל וְשִׁתוֹ כִּי
מָחַר נְמוֹת. וְנִגְלָה בְּאֶזְנִי אֶ-דְּנִי צָב-אוֹת אִם יִכְפַּר הָעוֹן
הַזֶּה לָכֶם עַד תִּמְתּוֹן אָמַר אֶ-דְּנִי א-לֵהִים צָב-אוֹת
(שם, יב-יד).

הכתוב אינו מבהיר את הקשר בין חלקה הראשון של הנבואה
ובין חלקה השני, הדין שבבנא, אך מסתבר שהנביא מטיל עליו
את האחריות למצב שתיאר בחלק הראשון. אפשר שבמפעלי
הביצור וההכנות האחרות למלחמה העניק לאנשי העיר
תחושת ביטחון כוזבת, שהביאה אותם להתמקד בהנאות
ההווה ולא לתת את הדעת על סכנות העתיד; ואפשר ששידר
להם את תחושת הביטחון האישי שלו – בייחוד לדעת חז"ל,
ששבנא תכנן להסגיר את העיר ביד אשור.

החלפת שבנא באליקים בן חלקיהו, שהנביא מכנהו "עבדל"
(שם, ט), אמורה – לאור מעמדו הרם של התפקיד – להוות
נקודת מפנה בממלכה כולה ולהשפיע על כל תחומי החיים,
ומסתבר שהיא בוצעה כשהבין חזקיהו עד היכן מגעת השפעתו
הרעה של שבנא. בבוא רבשקה לירושלים אנו כבר מוצאים
את העיר לאחר החלפה זו (ראה מל"ב י"ח, יח), ועל כן אנו מניחים
שהיא התרחשה סמוך לפלישת סנחריב ליהודה.

ג. עליית סנחריב מלך אשור על יהודה

הפלישה האשורית ליהודה מתוארת בכמה מקומות. בספר
מלכים נאמר:

וּבְאֶרְבַּע עָשָׂר שָׁנָה לְמֶלֶךְ חֲזָקִיָּה עָלָה סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ
אֲשׁוּר עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְּפָשֶׂם
(מל"ב י"ח, יג).

תיאור מקביל מצוי בישעיהו ל"ו, א. כמו כן מתאר מיכה
בנבואתו (א', יט-י) מסע מלחמה אשורי בשפלת יהודה, ואילו
ישעיהו (י', כה-לב) מתייחס למסע בנחלת בנימין בואכה
ירושלים. אין ברור אם אלו שני מסעות שונים או שמא שתי
זרועות – צפונית ומערבית – של מסע אחד. כך או כך אנו
עדים לכיבוש ולחורבן של כל ערי יהודה, ובכללן לכיש, העיר
השנייה בחשיבותה בממלכה. לתיאור המקראי יש גם ראיות
מוצקות במחקר הארכאולוגי, שמצא בכמה מערי יהודה שרפה
גדולה שניתן לייחסה לכיבוש סנחריב. רק ירושלים לבדה
נותרה: "ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר
נצורה" (ישעיהו א', ח). הנה כי כן, אחרי כל 'האזהרות' הקודמות
– כיבוש שומרון ואשדוד – בא גם תורה של נחלת יהודה.

ד. תגובת חזקיהו לפלישה האשורית

וַיִּשְׁלַח חֲזָקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֶל מֶלֶךְ אֲשׁוּר לְכִישָׁה לֵאמֹר
חֲטֵאתִי שׁוּב מֵעֲלִי אֶת אֲשֶׁר תָּתַן עָלַי אֲשָׂא וַיִּשָּׂם מֶלֶךְ
אֲשׁוּר עַל חֲזָקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה שְׁלֹשׁ מְאוֹת כֶּסֶף וְשִׁלְשִׁים
כֶּסֶף וַיִּתֵּן חֲזָקִיָּה אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא
בֵּית ה' וּבְאֶצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ. בְּעַת הַהִיא קָצַץ חֲזָקִיָּה

2. נאום רבשקה והתגובה לו

למול המשלחת האשורית מתייצבים אליקים בן חלקיהו אשר על הבית, שבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר. כאמור, בשלב זה כבר החליף אליקים בן חלקיהו את שבנא בתפקידו הרם, ושבנא עבר לתפקיד הסופר (אם אכן מדובר כאן באותו אדם).⁶

מהלך הדברים מתואר כמעט מילה במילה ב"ח-ל"ט ובישעיהו ל"ו-ל"ז. בנאום חריף מבקר רבשקה קשות את חזקיהו ומדיניותו ואת ביטחונו במצרים, שאותה הוא מכנה "משענת הקנה הרצוץ" (מ"ב י"ח, כא). הוא מציג את מלך אשור כשליחו של הקב"ה להשחית את יהודה ("עתה המבלעדי ה' עליתי על המקום הזה להשחיתו ה' אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה", שם, כה),⁷ ומגדף את ה' בקול גדול בעברית באוזני העם אשר על החומה ("מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלם מיד", שם, לה). נציגי חזקיהו שעל החומה מוסרים לו את הדברים.

וַיְהִי כִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ חֲזַקְיָהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְפַּס בְּשָׁק וַיָּבֵא בֵּית ה' (שם י"ט, א)

נראה שתשובתו זו של חזקיהו הועילה לבטל את נבואת מיכה על חורבן ירושלים והמקדש.

חזקיהו שולח אל ישעיהו, והנביא משיב לו:

כֹּה אָמַר ה' אֵל תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גָּדַפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֹתִי. הֲנִי נִתֵּן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב לְאַרְצוֹ וְהִפְלַתִּיו בְּחָרֵב בְּאַרְצוֹ (שם ז-ו).

סנחריב אכן נאלץ לעזוב את יהודה כדי להילחם בתרהקה מלך כוש, אך הוא מזהיר את חזקיהו באיגרות כי עוד ישוב ליהודה ויכבוש אותה. חזקיהו שב ומתפלל בבית ה':

...וְעַתָּה ה' אֱ-לֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ וַיִּדְעוּ כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ כִּי אַתָּה ה' אֱ-לֹהִים לְבַדְּךָ (שם טו-טז).

הקב"ה משיב בפי ישעיהו:

...לִכֵּן כֹּה אָמַר ה' אֵל מֶלֶךְ אֲשׁוּר לֹא יָבֵא אֶל הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא יִרְהָ שָׁם חַץ וְלֹא יִקְדַּמְנָהּ מִגֵּן וְלֹא יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סִלְלָה. בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר יָבֵא בָּהּ יָשׁוּב וְאֵל הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֵא נְאֻם ה'. וְגִנּוּתִי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַנִּי וְלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי (שם לב-לד).⁸

ודוק: לדברי הנביא, ה' יגן על ירושלים ויושיעה למענו ולמען דוד עבדו – ולא למען חזקיהו. הווה אומר: בשלב זה עדיין זכות דוד קיימת ומגנה על ירושלים.

הישועה באה עוד באותו בלילה:

וַיְהִי בַלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מֶלֶאכָה ה' וַיִּדַּף בְּמַחְנֶה אֲשׁוּר מֵאֶרֶץ שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַהֲגִה כָּלִם פְּגָרִים מֵתִים (שם, לה).

סנחריב עצמו שב לנינווה, ושם נרצח (שם, לו-לז).

למעשה, כבר נבואת ישעיהו רמזה כי הישועה תהיה נסית: "וגנתי אל העיר הזאת להושיעה".⁹ האופי הנסי המוחלט הזה נושא מבט אירוני: חזקיהו סבר להושיע את יהודה וירושלים בברית עם המעצמות ובמפעלי הביצור שלו; אך בסופו של דבר התברר שכל ההכנות המעשיות לא הועילו והבריתות לא נשאו פרי – מצרים היא אכן משענת קנה רצוץ, כדברי רבשקה – והישועה באה בדרך נס מוחלט, בלא שום מעורבות אנושית.

יש להעיר כי אף שירושלים ניצלה, יתר נחלת יהודה נחרב כליל – חורבן שהיווה בעצם את תחילת חורבנה של הממלכה, שכן החפירות הארכאולוגיות מלמדות כי רבות מערי יהודה לא התאוששו עוד עד גלות בבל.¹⁰

1. מחלת חזקיהו

הדברים מתוארים במל"ב כ', א-יא ובישעיהו ל"ח, ט-כב:

בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת וַיָּבֵא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בֶּן אֲמוּץ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' צוּ לְבִיתְךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה. וַיֹּסֵב אֶת פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה' לֵאמֹר. אָנֹכִי ה' זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֶמֶת וּבְלִבָּב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי וַיִּבֶן חֲזַקְיָהוּ בְּכִי גָדוֹל. וַיְהִי יִשְׂעִיָהוּ לֹא יָצָא חֶצֶר הַתִּיכְנָה וְדָבַר ה' הִיָּה אֵלָיו לֵאמֹר. שׁוּב וְאִמַּרְתָּ אֶל חֲזַקְיָהוּ נְגִיד עַמִּי כֹה אָמַר ה' אֱ-לֹהֵי דָוִד אֲבִיךָ שְׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ רְאִיתִי אֶת דְּמַעְתְּךָ הֲנִי רָפָא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַעֲלֶה בֵּית ה'. וְהִסַּפְתִּי עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכָּפַךְ מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֲצִילְךָ וְאַתָּה הָעִיר הַזֹּאת וְגִנּוּתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְמַעַנִּי וְלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי. וַיֹּאמֶר יִשְׂעִיָהוּ קָחוּ דְבַלַּת תְּאֲנִים וַיִּקְחוּ וַיִּשְׁמְרוּ עַל הַשְּׁחִין וַיִּחֲיוּ. וַיֹּאמֶר חֲזַקְיָהוּ אֶל יִשְׂעִיָהוּ מַה אוֹת כִּי יִרְפָּא ה' לִי וְעֲלִיתִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בֵּית ה'. וַיֹּאמֶר יִשְׂעִיָהוּ זֶה לָךְ הָאוֹת מֵאֵת ה' כִּי יַעֲשֶׂה ה' אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר דָּבַר הַלֵּךְ הַצֵּל עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת. וַיֹּאמֶר יְחֻזְקִיָהוּ נִקַּל לְצַל לְנַטוֹת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִי יָשׁוּב הַצֵּל אַחֲרַיִת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת. וַיִּקְרָא

9 בשמות רבה (יח ה) נאמר שמחנה אשור הוכה בליל פסח; ואכן, הישועה הייתה "לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו" (כלשון ההגדה). נרחיב על כך בע"ה בשיעור הבא. חשוב להדגיש כי בעוד שישעיהו מדבר על ישועה נסית ("בחרב לא איש", ישעיהו ל"א, א-ח), מזכיר מיכה בפרקים ד'-ה' דווקא ישועה אנושית: מושל בישראל מזרע דוד ישיב את הממלכה הראשונה לגדולתה, יכה את אשור בחרב ויוביל את ישראל ואת העולם אל חזון אחרית הימים.

10 כמוכן, מבחינת סנחריב הכישלון בכיבוש עיר הבירה צורם ביותר, ובניגוד להתפארותו בכיבוש ערי בירה אחרות, באשר לירושלים אין הוא יכול לומר באנאלים שלו אלא ש"כלא את חזקיהו היהודי כציפור בכלוב" – אמירה שכניגוד לה אומר הנביא: "כצפרים עפות כן יגן ה' צב-אות על ירושלם גנון והציל פֶּסַח והמליט" (ישעיהו ל"א, ה).

צפונית-מערבית לשער האריות), והוא מפרט את נימוקיו במאמרו "תעלת הברכה העליונה ומקומה", ארץ ישראל כ, תשמ"ט, עמ' 253-255.

6 ועל כן מקדים ספר ישעיהו את הנבואה על החלפת שבנא (פרק כ"ב) לסיפור המצור האשורי על ירושלים (פרקים ל"ו-ל"ז).

7 סוגיה מחשבתית גדולה היא אם ניתן להתייחס לאויבי ישראל – שהם גם אויבי ה' – כאל שליחי של הקב"ה. עסק בכך בהרחבה פרופ' אליצור ז"ל במאמרו "ישראל ואויביו", בתוך: חברה והיסטוריה, ירושלים תש"ם, עמ' 385 ואילך.

8 יש מקום לעמוד על היחס בין הנבואה במיכה ג' על חורבן ירושלים ובין נבואת ישעיהו על הצלתה. וראה הערה 1.

הַכֶּסֶף וְאֵת הַזָּהָב וְאֵת הַבְּשָׂמִים וְאֵת שְׁמֵן הַטּוֹב וְאֵת
בֵּית כְּלֵי וְאֵת כָּל אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרוֹתָיו לֹא הָיָה דָבָר
אֲשֶׁר לֹא הָרָאם חֲזַקְיָהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל מְמַשְׁלָתוֹ
(מל"ב כ', יב-יג; מקבילה בישעיהו ל"ט).

כזכור, הבלים היו קשורים בברית נגד אשור, ואין ספק שהמשלחת באה גם בשליחות מדינית בעקבות מפת אשור, ולא רק לביקור חולים בעלמא.

בעקבות המעשה ניבא ישעיהו לראשונה על גלות בבל:

וְנָבֵא יִשְׁעִיָהוּ הַנְּבִיא אֶל הַמֶּלֶךְ חֲזַקְיָהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה
אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֲלֶיךָ וַיֹּאמֶר חֲזַקְיָהוּ
מֵאַרְצָךְ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל. וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתְךָ וַיֹּאמֶר
חֲזַקְיָהוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא
הָרְאִיתֶם בְּאַצְרָתִי.

וַיֹּאמֶר יִשְׁעִיָהוּ אֶל חֲזַקְיָהוּ שְׁמַע דְּבַר ה'. הֲנֵה יָמִים
בָּאִים וְנִשְׂא כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתְךָ וְאֲשֶׁר אֶצְרֵי אֲבֹתֶיךָ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה בְּבֵלָה לֹא יִוָּתֵר דְּבַר אָמַר ה'. וּמִבְּנֵיךָ אֲשֶׁר
יֵצְאוּ מִמֶּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקְחוּ וְהָיוּ סְרִיסִים בְּהִיכַל מֶלֶךְ
בָּבֶל.

וַיֹּאמֶר חֲזַקְיָהוּ אֶל יִשְׁעִיָהוּ טוֹב דְּבַר ה' אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
וַיֹּאמֶר הֲלוֹא אִם שְׁלוֹם וְאַמֶּת יְהִיָּה בְיָמֵי
(שם יד-ט; מקבילה בישעיהו שם).

מה היה הפסול בדרך שבה נהג חזקיהו באורחיו הבלים?
עמדו על כך חז"ל:

כשראה חזקיהו את שלוחי מלך בבל נתגאה בלבו
למעלה למעלה והראה להם כל אוצרות מלכי יהודה
ואוצרות בית קדשי הקדשים, ועוד פתח את הארון
והראה להם את הלוחות ואמר להם: בזה אנו עושים
מלחמה ונוצחים. כעס עליו הקב"ה, אמר לו: לא דיך
שהראית להם כל האוצרות אלא שהראית להם את
הלוחות מעשה ידי? חייך הם יעלו ויקחו את כל
האוצרות... ותחת הלוחות יקחו מביניך סריסים

(ילקוט שמעוני מלכים ב רמז רמה).

כתיב 'וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה'
(ישעיהו ל"ט, ב). מהו 'בית נכתה'? אמר ר' אימי: נכיתה
שנכת מסנחריב ובזה שבזז מסנחריב (שיר השירים רבה ג ד).

ממדרשים אלו משתמע כי חטאו של חזקיהו היה בכך שייחס
את הישועה הא-לוהית הנסית לעצמו (ולו באופן משתמע).

גם תגובתו של חזקיהו – "טוב דבר ה' אשר דברת... הלוא אם
שלום ואמת יהיה בימי" – המסתפקת בשלום שיתמיד בימי
מלכותו, תוך התעלמות מן המשמעות הקשה של הנבואה
לגורל הממלכה בטווח הארוך, מעוררת כמובן ביקורת.

* * *

בשני השיעורים האחרונים ניסינו לתאר את רצף האירועים
המרכזיים בימי חזקיהו כסדרם הכרונולוגי תוך הארת
משמעויותיהם הרוחניות העיקריות. השיעורים הבאים יעסקו
בע"ה בסוגיות נבחרות במלכות חזקיהו ובמשמעויותיהן.

יִשְׁעִיָהוּ הַנְּבִיא אֶל ה' וַיֹּשֶׁב אֶת הַצֵּל בְּמַעֲלוֹת אֲשֶׁר
יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אֶחָד אַחֲרֵינִי עֲשֶׂר מַעֲלוֹת (מל"ב כ', א-א).

בסדר עולם רבה (פרק כג) נאמר:

לפני מפתו של סנחריב חלה חזקיהו שלשה ימים. רבי
יוסי אומר: יום שלישי לחלו של חזקיהו היתה מפתו
של סנחריב.

יש כאן הקבלה בין המצור על העיר וגורל ירושלים לבין מחלת
חזקיהו וגורל המלך: החטא מקביל לחולי; המצור והאיום
בחורבן מקבילים לאיום במוות; והישועה הא-לוהית מקבילה
לתשובת המלך, תפלתו ורפואתו. ואכן, ישעיהו שב ומבשר
"וגנתי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי" – כמעט בדיוק
באותה לשון שהשיב לחזקיהו על האיומים שבאיגרות סנחריב.

יש, אם כן, זיקה מהותית ביותר בין תשובת חזקיהו ותפלתו
לבין ישועת ירושלים: בחטאו הביא את המצור על העיר
והמקדש, ובתשובתו ובתפלתו הביא להצלתם.

ז. המאורעות שבעקבות המחלה, המלחמה וההצלה הכפולה

בספר דברי הימים מתואר מצור סנחריב בקיצור, ובסיום
התיאור נאמר:

וַיֹּשַׁע ה' אֶת יְחֲזַקְיָהוּ וְאֵת יִשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם מִיַּד סְנַחְרִיב
מֶלֶךְ אֲשׁוּר וּמִיַּד כָּל וַיְנַהֲלֶם מִסְבִּיב. וְרַבִּים מִבְּיָאִים
מִנְחָה לָהּ לִירוּשָׁלַם וּמִגְדָּנוֹת לִיְחֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
וַיִּנְשֵׂא לְעֵינָיו כָּל הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי כֵן.

בְּיָמֵים הָהֵם חָלָה יְחֲזַקְיָהוּ עַד לְמוֹת וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה'
וַיֹּאמֶר לוֹ וּמוֹפֶת נָתַן לוֹ.

וְלֹא כִגְמַל עָלָיו הַשִּׁיב יְחֲזַקְיָהוּ כִּי גָבַה לְבוֹ וַיְהִי עָלָיו
קֶצֶף וְעַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם. וַיִּכְנַע יְחֲזַקְיָהוּ בְּגִבַּה לְבוֹ הוּא
וַיִּשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם וְלֹא בָא עֲלֵיהֶם קֶצֶף ה' בְּיָמֵי יְחֲזַקְיָהוּ.
וַיְהִי לִיְחֲזַקְיָהוּ עֲשֶׂר וּכְבוֹד הַרְבֵּה מְאֹד... (דה"ב ל"ב, כב-כז).

הניצחון האדיר והמפלה הגדולה של אשור הביאו לשינוי
במעמדו הבינלאומי של חזקיהו ולהכרה נרחבת בגדולתו. אלא
שתגובה זו הביאה, כנראה, את חזקיהו לגבהות לב,¹¹ שייכתן
כי נבעה גם מייחוס הניצחון לעצמו, לפחות בעקיפין. ושמה
אף לכך נתכוונו חז"ל בבקראם את חזקיהו על שלא אמר שירה
על ההצלה (סנהדרין צד ע"א): הוא לא ידע לייחס את הישועה
בשלמות לקב"ה, כי לבו גבה בפעולותיו הוא להגנת העיר.

ביקורת זו אמנם אינה מפורשת בכתוב, אך דומה שניתן
למצוא לה תימוכין בתיאור ביקורה של המשלחת הבלית:

בַּעֲת הַהִיא שָׁלַח בְּרָאדָךְ בְּלָאָדָן בְּנֵן בְּלָאָדָן מֶלֶךְ בָּבֶל
סָפְרִים וּמִנְחָה אֶל חֲזַקְיָהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חֲזַקְיָהוּ.
וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חֲזַקְיָהוּ וַיִּרְאֶם אֶת כָּל בֵּית נִכְתָּה אֵת

11 אמנם אפשר גם לפרש את הפסוקים "ולא כגמול עליו... ויכנע יחזקיהו..."
לא כהמשך התיאור כי אם כסיכום של האמור קודם לכן: המצור והמחלה
(שבאו בעטיו של חטא) – והישועה וההצלה שבעקבות התשובה
והתפילה. מכל מקום, פירוש זה אינו פותר את הביקורת העולה מתיאור
ביקורה של המשלחת הבלית.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ו *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי שליך ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *
